

วารสาร "มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์"
ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ ประจำภาคเรียนที่หนึ่ง ๒๕๒๓

ข้อสังเกตจากการศึกษา คำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย

วิสันต์ กฤษแก้ว

ในภาษาไทยเรามีคำบาลีสันสกฤตปะปนอยู่มากมาย บางคำเราใช้อยู่จนเคยชินจนเราไม่นึกไปว่า เป็นคำบาลีสันสกฤต ยิ่งไปกว่านั้น คำบาลีสันสกฤตเราก็มักนึกว่าเป็นคำที่สุภาพและไพเราะด้วย บางสิ่งบางอย่างเราไม่อาจจะพูดออกมาเป็นภาษาไทยแท้ ๆ ได้ เพราะนึกกันว่าเป็นคำหยาบ แต่ถ้าพูดออกมาเป็นคำศัพท์บาลีสันสกฤต ก็มักนึกว่าเป็นคำสุภาพ เช่น คำว่า ศิวลึงค์ อองศาติ เสพเมถุน โยนี่ เป็นต้น เพราะเหตุนี้เอง ภาษาบาลีสันสกฤตจึงได้หลั่งไหลเข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยมากมาย

เราใช้คำบาลีสันสกฤตตั้งชื่อพระมหากษัตริย์ ราชทินนาม ชื่อและสกุลของบุคคลทั่วไป ชื่อมหาวิทยาลัย กระทรวงและกรมกองต่าง ๆ ชื่อจังหวัด ถนน ปราสาท ราชวัง

ชื่อเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนอาหารการกินต่าง ๆ แม้แต่อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เขาก็เรียกเป็นคำบาลีสันสกฤต โดยเฉพาะคำที่เป็นราชาศัพท์ เช่น พระหัตถ์ พระเนตร พระกรรณ พระเกศา พระทนต์ พระโสณี พระขงฆ์ พระบาท เป็นต้น เราได้รับคำบาลีสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่มีใครสามารถยืนยันได้แน่นอนเพราะไม่มีหลักฐานอ้างอิง แต่ก็พอจะทราบได้ว่า เราได้นำคำบาลีสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะว่า ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงได้มีคำบาลีสันสกฤตปรากฏอยู่แล้ว ดังเช่นข้อความที่ว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์...” หรือ “...มีสตรีในพระพุทธศาสนาทรงศีลเมื่อพรษาทุกคน...” คำบาลีสันสกฤตในศิลาจารึกพ่อขุนฯ ดังกล่าวแล้ว ถึงแม้ว่าจะเขียนไม่ถูกต้องตามอักขรวิธีในปัจจุบัน แต่ก็พอเป็นหลักฐานอ้างอิงได้ว่า คำบาลีสันสกฤตได้เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

เมื่อภาษาบาลีสันสกฤตเข้ามาเกี่ยวข้องกับภาษาไทยอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ เราจำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีสันสกฤต โดยเฉพาะคำศัพท์ต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยในการเขียนสะกดการันต์ และเพื่อให้เข้าใจความหมายของคำ ในการอธิบายครั้งนี้ จะยกคำศัพท์ขึ้นมาอธิบายเป็นคำ ๆ ไป และไม่อธิบายคำตามลำดับอักษร คำศัพท์ใดหาความหมายและที่มาได้ก่อนก็จะอธิบายคำศัพท์นั้นก่อน ดังต่อไปนี้:-

๑. คำว่า “ตรี, ไตร, ตรัย” ซึ่งแปลว่า สาม
 คำว่า “ตรี” แปลว่า สาม คำนี้เป็นภาษาสันสกฤต เมื่อใช้เป็นบทหน้าสมาส มีวิธีใช้ดังนี้

- (๑) อีกเสียงเป็น “ตรี” เพื่อให้ออกเสียงได้ถนัดตามแบบไทย คำเช่นนี้ได้แก่
ตรีกาล	(กาล ๓ คือ อดีต อนาคต ปัจจุบัน)	ตรีคุณ	(สามเท่า)
ตรีบุค	(ผู้แทนคนที่สาม, ลักษณะบอกอาการตาย)	ตรีปิฎก	(ปิฎกสาม)
ตรีโทษ	(โทษสามอย่าง คือวาทะ เสมหะ เลือด)	ตรีโกณ	(รูปสามเหลี่ยม)
ตรีศูล	(หลาวสามง่ามของพระอิศวร)	ตรีผลา	(ผลสมอไทย, สมอพิเภก, มะขามป้อม)
ตรีศกนธ์	(กระวาน, อบเชยเทศ, พิมเสน)	ตรีมูรติ	(รูปพระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ)
ตรีภูมิ	(ไตรภูมิ)		

ไทย
 เคยชินจน
 คำที่สุภาพ
 ชาติถือกัน
 เช่น คำว่า
 สกฤตจึงได้
 ของบุคคล
 ราชวัง

(๒) แปลง ทริ เป็นไตร ก็ได้ในเมื่อใช้เป็นบทหน้าสมาส ตามกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ สันสกฤตและไทยได้นำวิธีการนี้มาใช้ด้วย เช่น

ไตรจักร	(ภพสาม)	ไตรทวาร	(กาย, วาจา, ใจ)
ไตรรัตน์	(แก้ว ๓ ดวง)	ไตรเพท	(ฤคเวท, ยชุรเวท, สามเวท)
ไตรวิภู	(กิเลส, กรรม, วิบาก)	ไตรยางศ์	(สามส่วน)
ไตรลักษณ์	(อนิจจ, ทุกข, อนัตตา)	ไตรสรณะ	(ที่พึ่งสามอย่าง)
ไตรโลก	(โลกสาม)	ไตรวิชา	(วิชาสาม)
ไตรปิฎก	(ปิฎกสาม)	ไตรจีวร	(ผ้าสามผืน)
ไตรภูมิ	(กามภพ, รูปภพ, อรูปภพ)		

(๓) แปลง ทริ เป็น ตรัย ตามกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์สันสกฤต ใช้เป็นบทหลังสมาส และให้แปลว่า “หมวดสาม” เช่น คำว่า “รัตนตรัย” ซึ่งแปลว่า หมวดสาม แห่งรัตนะ ทั้งนี้ยกเว้นคำว่า “ตรัยตรีรงค์” เพราะคำนี้มีใช้เป็นคำสมาสทั่วไป แต่เป็นจำนวนนับตามปกติ ซึ่งรูปเดิมเป็น “ตฺรยสฺตฺรึรงค์” เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แปลงเป็น “ตรัยตรีรงค์” ส่วนคำว่า หอไตร และผ้าไตร เป็นคำย่อมาจาก หอไตรปิฎก และผ้าไตรจีวร ตามลำดับ

๒. คำว่า “ไตรยางศ์, พยางค์”

คำว่า “ไตรยางศ์” แปลว่า สามส่วน, ใช้เป็นชื่ออักษรสามหมู่ คือ อักษรกลาง อักษรสูง และอักษรต่ำ คำนี้เป็นภาษาสันสกฤต รูปเดิมมาจาก ตฺรยํสฺ ซึ่งประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ ทริ + อํสฺ คำว่า “ทริ” แปลว่า สาม ส่วนคำว่า “อํสฺ” แปลว่า ส่วน, ภาค, เมื่อรวมคำทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน ให้แปลง ทริ เป็น ตฺรย จึงได้รูปเป็น ตฺรยํสฺ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยแปลงเป็น “ไตรยางศ์” เพื่อให้ออกเสียงได้ถนัดตามแบบไทย

ส่วนคำว่า “พยางค์” แปลว่า ส่วนพิเศษ, พยางค์, คำนี้เป็นภาษาบาลี เดิมมีรูปเป็น พฺยงฺก เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แปลงเป็น พยางค์ ส่วนในภาษาสันสกฤตมีรูปเป็น วฺยงฺก

๓. คำว่า “ไตรรงค์” แปลว่า สามสี ไม่กำหนดแน่นอนลงไปว่า เป็นสีอะไรบ้าง แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย หมายถึงธงชาติไทยซึ่งประกอบด้วยสีสามสี คือ สีแดง สีขาว สีน้ำเงิน คำว่า “ไตรรงค์” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ

งไวยากรณ์

สามเวท)

หลังสมาส

หมวดสาม

ทั่วไป แต่

ภาษาไทย

จาก หอ-

อักษรกลาง

ประกอบ

ว่า ส่วน,

ใน ศุริยศ

บทยไทย

บาลี เติม

นสกฤตมี

บ้าง แต่

มี สีขาว

คำ คือ

ไตร + รงค คำว่า ไตร แปลว่า สาม แผลงมาจาก ตรี ซึ่งเมื่อใช้เป็นบทหน้าสมาสมักจะแผลงเป็น ไตร (หรือยัดเสียงเป็น ตรี) ส่วนคำว่า รงค แปลว่า สี, โรงละคร, โรงเต็นท์, สนามรบ, รูปเดิมมาจาก รณช ชาติ ลง ณ บัจจยเปลี่ยน รณช เป็น รัช แล้วแผลง ช แห่ง รัช เป็น ค และลบ ณ บัจจยเสีย ได้รูปเป็น รัช แล้วแผลงเป็น รงค อีกครั้งหนึ่ง เมื่อรวมเข้ากับ "ไตร" ได้เป็นรูป "ไตรรงค" ไทยใช้ ไตรรงค์

๔. คำว่า "รณรงค์" แปลว่า สนามรบ, การรบ, คำนี้เป็นภาษาสันสกฤต (บาลี?) ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ รณ + รงค คำว่า รณ แปลว่า สงคราม, การรบ การต่อสู้, รูปเดิมมาจาก รณ ชาติในความหมายว่า ทำเสียง, ล้อมวง, ลง อ บัจจย รูปสำเร็จเป็น รณ ส่วนคำว่า รงค มีความหมายเหมือนกับในคำว่า ไตรรงค์ เมื่อรวมคำทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน ได้รูปเป็น รณรงค์ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยแผลงเป็น รณรงค์ หรือ ณรงค์

๕. คำว่า "อิริยาบถ" แปลว่า อาการเคลื่อนไหว เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน คำนี้เป็นภาษาบาลี ประกอบด้วยคำสองคำ คือ อิริยา + ปถ คำว่า อิริยา แปลว่า ความเป็นไป, ความประพฤติ, ความเคลื่อนไหว, รูปเดิมมาจาก อิริย ชาติในความหมายว่า เป็นไป, เป็นอยู่, ประพฤติ ลง อ บัจจย จึงได้รูปเป็นอิริย นิยมใช้ในรูปอดีตถึงกั โดยเติม อ ในที่สุดศัพท์ จึงได้รูปเป็น อิริยา ส่วนคำว่า ปถ แปลว่า ทาง หนทาง ถนน, คลอง, แนว รูปเดิมมาจาก ปถ ชาติ ลง อ บัจจย รูปสำเร็จเป็น ปถ เมื่อสมาสกับ อิริยา จึงได้รูปเป็น อิริยาปถ ไทยใช้ อิริยาบถ แปลตามรูปศัพท์เดิมว่า ทางแห่งความเคลื่อนไหว, ทางแห่งความประพฤติ, วิธีแห่งความประพฤติ

๖. คำว่า "อากัปกริยา" แปลว่า การแต่งตัวดีและมีท่าทางเรียบร้อยงดงาม, คำนี้เป็นภาษาบาลีประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ อากัป + กริยา คำว่า อากัป แปลว่า อันบุคคลพึงกระทำทุกตัว รูปเดิมมาจาก อา อุปสรรคเป็นบทหน้า กปฺป ชาติในความหมายว่า ทำ, สำเร็จ ลง ณ บัจจย ลบ ณ บัจจย เหลือไว้แต่สระที่ ณ บัจจย จึงได้รูปเป็น อากัป อนึ่ง คำว่า สังกัปปะ ที่แปลว่า ความดำริ, ความคิดรวบยอด, ความดำริพร้อมก็มาจาก กปฺป ชาติเหมือนกัน แต่กปฺป ชาติในชั้นนี้ลงในความหมายว่า ดำริ, คิด, นี้ก, ขัน, สำเร็จ, กำหนด ลง ส อุปสรรคประกอบข้างหน้า จึงได้รูปเป็น สังกปฺป ไทยใช้ สังกัป

ส่วนคำว่า กิริยา แปลว่า การกระทำ รูปเดิมมาจาก กรฺ ชาติในความหมายว่า กระทำ ลง วิริย บัจจย ให้ลบ รร แห่ง วิริย บัจจยเสีย จึงได้รูปเป็น กิริยานิยมใช้เป็นอดีตถึงค์ โดยเติม อา ลงในที่สุดศัพท์ จึงได้รูปเป็น กิริยา ตามความหมายเดิมแปลว่า การกระทำ เท่านั้น เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย หมายถึงอาการที่ ยืน เดิน นั่ง ที่เรียกร้อย เมื่อรวมกับ อากปฺ ได้รูปเป็น อากปฺกิริยา

๗. คำว่า “อุปสมบท” และ “บรรพชา”

คำว่า “อุปสมบท” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีว่า อุปสมฺบทา แปลว่า ความถึงพร้อม หมายถึง บวชเป็นภิกษุเท่านั้น คำนี้ประกอบด้วย อุป + ส + ปท

ส่วนคำว่า “บรรพชา” หมายถึงบวชเป็นสามเณร คำนี้จะแผลงมาจากภาษาสันสกฤตว่า ปรวฺรชฺยา หรือมิฉะนั้นก็แผลงมาจากภาษาบาลีว่า ปพฺพชฺชา

แต่คำว่า บวช เป็นคำกลาง ๆ หมายถึงบวชเป็นภิกษุก็ได้ บวชเป็นสามเณรก็ได้ หรือบวชเป็นนางชีก็ได้ แต่คำว่า บวชชี หมายถึง ของหวานชนิดหนึ่ง ทำด้วยกล้วยต้มกับกะทิ

๘. คำว่า “สวรรค์, สวรรคต”

คำว่า “สวรรค์” แปลว่า โลกของเทวดา, เมืองฟ้า, คำนี้เป็นภาษาสันสกฤตรูปเดิมมาจาก สุวฺรค ศัพท์. ซึ่งเป็นศัพท์นาม แยกศัพท์ออกเป็น สุวฺร + ค คำว่า สุวฺร แปลว่า ที่อยู่ของพระอินทร์, เมื่อเติมอักษร ค เข้าข้างหลัง (สมาส) ได้รูปเป็น สุวฺรค ความหมายก็ยังคงเดิมอยู่ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แผลงเป็น สวรรค์

ส่วนคำว่า “สวรรคต” แปลว่า ไปสู่สวรรค์ ได้แก่ ตาย นั่นเอง คำนี้เป็นภาษาสันสกฤตเช่นกัน รูปเดิมเป็น สุวฺรคต แยกศัพท์ออกได้เป็น สุวฺร + คต คำว่า สุวฺร แปลว่า สวรรค์ (เป็นอภัยศัพท์ คือ ศัพท์ที่นำไปแจกตามวิภักตินามไม่ได้) ส่วนคำว่า คต แปลว่า ไปแล้ว รูปเดิมมาจาก คมฺ ชาติในความหมายว่า ไป ลง ต บัจจยในกิริยาภิตกฺ ลบ มฺ ที่สุดแห่ง คมฺ ชาติเสีย จึงได้รูปเป็น คต เมื่อนำไปสมาสกับ สุวฺร จึงได้รูปเป็น สุวฺรคต แปลว่า ไปแล้วสู่สวรรค์ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยแผลงเป็นสวรรคต คำนี้ บางคนเข้าใจผิดคิดไปว่า ประกอบขึ้นจาก สุวฺรค + คต ได้รูปเป็น สุวฺรคต ซึ่งเมื่อเข้ามาสมาสกันแล้ว ตัว ค หายไป ความจริงแล้วหาถูกต้องไม่ ที่ถูกต้องคือ ประกอบขึ้นจาก สุวฺร + คต ต่างหาก

๙. คำว่า “ดาวดึงส์”

คำนี้ ตามรูปศัพท์เดิมแปลว่า สามสิบสาม หมายถึงสวรรค์ชั้นที่ ๒ ซึ่งพระอินทร์ครองอยู่ คำนี้เป็นภาษาบาลี รูปศัพท์เดิมเป็น เตตฺถิสฺส แปลว่า สามสิบสาม เปลี่ยนรูปจาก เตตฺถิสฺส มาเป็น ดาวดึงส์ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แผลงเป็น ดาวดึงส์ ในภาษาสันสกฤตมีรูปเป็น ทริยตริงศ์ ซึ่งมีความหมายเหมือนกับคำว่า ดาวดึงส์ รูปเดิมมาจาก ทริ + ตฺริศฺศฺ แปลว่า สาม คำว่า ทฺริศฺศฺ แปลว่า สามสิบ เมื่อรวมกันเข้า ได้รูปเป็น ทฺริยสฺตฺริศฺศฺ แปลว่า สามสิบสาม เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แผลงเป็น ทริยตริงศ์ ตามตำนานในภาษาสันสกฤตได้กล่าวไว้ว่า คำว่า ทริยตริงศ์ เป็นเมืองสวรรค์ มีเมืองหลวงชื่อ อมราวตี มีอุทยานชื่อ นันทนะ มีช้างชื่อ ไอราวต มีม้าชื่อ อจไศศรวาส มีรถชื่อ อินทราษุร และมีดาบชื่อ ปรั้นชะ พระอินทร์ซึ่งครองสวรรค์ชั้นนี้ ได้ใช้สอยสมบัติเหล่านี้

๑๐. คำว่า “กิณฺนร, วานร”

คำว่า “กิณฺนร” ตามพจนานุกรมแปลว่า คนครึ่งนก ในภาษาบาลีมีรูปเป็น กิณฺนโร โดยมากมักจะแปลทับศัพท์ว่า กิณฺนร รูปเดิมมาจาก กี + นร คำว่า กี แปลว่า อะไร ส่วนคำว่า นร แปลว่า คน เมื่อรวมคำทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน ได้รูปเป็น กิณฺนร แปลว่า คนอะไร ซึ่งหมายถึง กิณฺนร นั่นเอง เนื่องจาก กิณฺนร มีรูปลักษณะครึ่งคนครึ่งนก จึงได้ชื่ออย่างนั้น แต่ถ้านำคำว่า กี นี้ไปต่อกับ ปุริส จะได้รูป กิมฺปุริส ก็แปลว่า กิณฺนร เช่นกัน

ในภาษาสันสกฤตมีรูปเป็น กิณฺนร เช่นกัน แต่มีได้แปลว่า ครึ่งคนครึ่งนกละยากแก่แปลว่า คนชั่ว เท่านั้น เพราะคำว่า กี ในภาษาสันสกฤตเฉพาะที่เป็นนิบาต (แจก รูปไม่ได้) เมื่อใช้ประกอบหน้าคำนามทำให้คำนามนั้นมีความหมายไปในทางไม่ดี เช่น กิณฺชา = เพื่อนชั่ว, กิมฺปุรุษ = คนชั่ว, คนต่ำ, กีทาส = คนใช้ชั่ว, กิณฺนร = คนชั่ว, คนเลว, แต่คำว่า กิณฺนร นี้ ถ้าแปลทับศัพท์ว่า กิณฺนร ก็คงหมายถึงคนชั่ว คือ ผู้ที่มีตัวเป็นมนุษย์ แต่มีหัวเป็นม้า (อศฺวมุข) ดังนั้น คำว่า กิณฺนร มีรูปเหมือนกันทั้งในภาษาสันสกฤต แต่มีความหมายต่างกัน คือ ในภาษาบาลี หมายถึงสัตว์ที่มีลักษณะ “ครึ่งคนครึ่งนก” แต่ในภาษาสันสกฤตหมายถึงสัตว์ที่มีลักษณะ “ตัวเป็นมนุษย์

หัวเป็นม้า

มหมาย
น กิริย
มความ
ที่ ยิน

ความ

กภาษา

ณรก็ได้
้วยกล้วย

สันสกฤต
คำว่า สุว
ได้รูปเป็น

คำนี้เป็น
ก คำว่า
ถามไม่ได้)
ไป ลง ต
เมื่อนำไป
ใช้ในภาษา
รุก + กต
หาตุกต้อง

สำหรับคำว่า “วานร” มีรูปเหมือนกันทั้งในบาลีและสันสกฤต โดยทั่วไปเราแปลว่า “ลิง” แต่ที่มาของศัพท์แตกต่างกัน ในบาลีท่านอธิบายไว้ว่า คำว่า วานร ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ วา + นร คำว่า วา แปลว่า เหมือน, กุจ (อิว) ส่วนคำว่า นร แปลว่า คน เมื่อรวมคำทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน ได้รูปเป็น วานร แปลว่า เหมือนคน, กุจคน

แต่ในภาษาสันสกฤตท่านอธิบายไว้ว่า คำว่า “วานร” ประกอบด้วย วน + รา (ธาตุ) + ก (ปัจจัย) คำ วน แปลว่า ป่า คำ รา เป็นธาตุใช้ในความหมายว่า รับ, ถือเอา คำ ก เป็นปัจจัย เมื่อลงแล้วให้ลบเสย และมีอำนาจรัสสะ รา ธาตุให้เป็น ร จึงได้รูปเป็น วานร ซึ่งแปลว่า “ผู้ถือเอาชื่อผลไม้ในป่า” อันได้แก่ ลิง มิได้แปลว่า “เหมือนคน” ทั้งในภาษาบาลีเลย

๑๑. คำว่า “อัมจันทร์” แปลว่า พระจันทร์ครึ่งซีก, สิ่งที่มีรูปครึ่งวงกลม, คำนี้เป็นภาษาบาลี ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ อัม + จันทร์ คำ อัม แปลว่า กิ่ง, ครึ่ง, ซีก รูปเดิมเป็น อฑม (สันสกฤตเป็น อรุช) ตัวอย่างที่ใช้ในภาษาบาลีว่า อฑมจตุตสหัสส แปลว่า พันที่สี่ทั้งกิ่ง หมายความว่า ๓,๕๐๐ อฑม เทรสมิ สติ แปลว่า ร้อยที่สิบสาม ทั้งกิ่ง หมายความว่า ๑.๒๕๐ คำ อฑม เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยมีรูปเป็น อัม
๑๒. คำว่า “อวสาน” แปลว่า สิ้นสุด, ทัจบ, ที่สุด, คำนี้เป็นได้ทั้งคำบาลีและสันสกฤต รูปเดิมมาจาก อว อุปสรรคเป็นบทหน้า สา ธาตุในความหมายว่า จบ, สุก, ที่สุด, ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ ปัจจัยเป็น อน จึงได้รูปเป็น อวสาน แต่คนมักจะเขียนผิดเป็น อวสานต์ คงจะเทียบ กับ เกษมคานต์ หรือ เกษมสันต์ ซึ่งแปลว่า ไปรุ่ง อารมณ์, ชื่นชมยินดี
๑๓. คำว่า “เบญจเพส” แปลว่า ๒๕ หรือ คนที่มีอายุ ๒๕ ปีซึ่งเรียกว่า วัยเบญจเพส คำนี้มาจากภาษาบาลีว่า ปญจวิส เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แผลง ปญจ เป็น เบญจ และแผลง วิส (๒๐) เป็น พิส แล้วแผลงต่อไปเป็น เพส จึงได้รูปเป็น เบญจเพส ส่วนในภาษาสันสกฤตมีรูปเป็น ปญจวิศ ซึ่งแปลว่า ๒๕ เช่นกัน แต่ไม่อาจจะแผลงเป็น เบญจเพศ ตามภาษาบาลีได้ ด้วยคติขัตตินิहित คือ วิศ

๑๔. คำว่า "ศิระษะ" แปลว่า หัว, ยอด, ส่วนบน, ส่วนหน้า, ข้างหน้า คำนี้เป็นภาษาสันสกฤต รูปเดิมมาจาก ศฤ ชาติในความหมายว่า แยกเป็นเสียง ๆ, ซ่า, เบียดเบียด, ทำให้บาดเจ็บ, ลง ส บัจจัย แปลงสระ ฤ ที่ ศฤ ชาติเป็น อีรู ได้รูปเป็น ศีรู แล้วแปลง ส บัจจัย เป็น ษ เพราะตามหลัง ร รูปสำเร็จเป็น ศีระษะ คำ ร นั้น เรียกว่า รุ เระษะ ซึ่งไม่มีสระเกาะอยู่ เวลาอ่านจึงไม่ต้องออกเสียง รุ ให้อ่านว่า สี-สะ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย ประวัตรรชนีย์ในที่สุดศัพท์เป็น ศีระษะ

๑๕. คำว่า "จันท์, จันทร์, จันท์, จัน"

คำว่า "จันท์" แปลว่า ดุร้าย, หยาบขี้, เกรียวกราด, นุนเฉียว, คำนี้เป็นได้ทั้งคำบาลีและสันสกฤต ซึ่งแปลเหมือนกันว่า "ดุร้าย" เช่น จณฑทศฤ แปลว่า ข้างดุร้าย, จณฑทโสศ แปลว่า กระแสน้ำเชี่ยว, จณฑมฤ แปลว่า สัตว์ดุร้าย, แปลว่า ร้อน ก็ได้ เช่น จณฑทศฤ แปลว่า มีรัศมีร้อน ได้แก่ พระอาทิตย์ แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เราใช้ในความหมายว่า "น้ำสรา หรือ เมรัย" โดยใช้เป็นราชาศัพท์ เช่น พระราชาคีมสุรา ว่า พระราชาเสวยน้ำจันท์

คำว่า "จันทร์" แปลว่า พระจันทร์ หรือ ดวงเดือน คำนี้เป็นภาษาสันสกฤต (บาลีเป็น จนฺท) รูปเดิมเป็น จนฺทร แปลว่า พระจันทร์, น้ำ, การะบูร, แว ขานกยง รูปเดิมมาจาก จนฺท ชาติในความหมายว่า สว่าง สวยงาม ลง ร บัจจัย ได้รูปเป็น จนฺทร เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยได้รูปเป็น จันทร์

คำศัพท์

ยทั่วไปเรา
ว่า วานร
ส่วนคำว่า
เหมือนคน,

วน + รา
ยว่า รับ,
ชาติให้เป็น
ถึง มิได้

คำนี้เป็น
กริ่ง, ซีก
ทุกสหัสส
ยที่สิบสาม
อคม

สันสกฤต
ด, ที่สุด,
ก็จะเขียน
ก โปร่ง

เบญจเพส
น เบญจ
เบญจเพส
จะแผลง